

HÖGSTA DOMSTOLENS DOM

meddelad i Stockholm den 23 mars 2007

Mål nr

B 4592-06

KLAGANDE

SRLJ

Ombud: SL och DL

MOTPART

Riksåklagaren

Box 5553

114 85 Stockholm

SAKEN

Grovt bedrägeri m.m.

ÖVERKLAGADE AVGÖRANDET

Göta hovrätts dom den 18 oktober 2006 i mål B 1384-06

Hovrättens dom

DOMSLUT

Högsta domstolen fastställer hovrättens domslut såvitt nu är i fråga.

Vad hovrätten och tingsrätten förordnat om sekretess skall inte längre gälla.

YRKANDEN I HÖGSTA DOMSTOLEN

RJ har yrkat att Högsta domstolen bestämmer påföljden till villkorlig dom med samhällstjänst.

Riksåklagaren har bestritt ändring.

RJ har yrkat ersättning för rättegångskostnader i Högsta domstolen.

Högsta domstolen har meddelat prövningstillstånd såvitt avser påföljdsfrågan men inte funnit skäl att meddela prövningstillstånd i målet i övrigt. Hovrättens dom i den delen står därmed fast.

DOMSKÅL

Den bedrägeribrottslighet som RJ gjort sig skyldig till har bestått i att han i egenskap av verkställande direktör och ägare till ett företag i Värnamo under tiden den 31 december 2003 till den 1 juli 2004 i samband med fakturabelåning har vilselett Föreningssparbanken Finans genom att åberopa osanna fakturor och därmed lyckats förmå finansbolaget att utbetala 2 590 122 kr. Bokföringsbrottet har bestått i att RJ i samma egenskap under tiden den 31 december 2003 till den 19 juli 2004 bokfört en stor mängd osanna fakturor samt inte upprättat årsredovisning för räkenskapsåret 2003.

Huvudfrågan i målet är om RJ på grund av allvarlig psykisk störning vid brotten skall dömas till annan påföljd än fängelse. Av läkarintyg som avses i 7 § lagen (1991:2041) om särskild personutredning i brottmål, m.m. vilka

inhämtats av tingsrätten och Högsta domstolen framgår att han inte nu lider av någon allvarlig psykisk störning. Frågan är då om han begått brotten under påverkan av en sådan störning. Har han gjort det, får han inte dömas till fängelse (30 kap. 6 § brottsbalken).

RJ har i Högsta domstolen uppgivit bl.a. följande. Hans företag började år 2002 få likviditetsproblem. Han gjorde år 2003 ett aktieägartillskott om 1,4 miljoner kr och på sommaren samma år anställde han styrelsens ordförande som ekonomichef eftersom han inte ensam orkade driva företaget under rådande omständigheter och han ville kunna koncentrera sig på att försöka sälja hela företaget eller delar av det. Under november och december 2003 hade han kontakt med några intressenter, vilket inte ledde någon vart. Diskussioner med en annan intressent, Gullbergs, övergick däremot i en riktig förhandling och en principöverenskommelse träffades den 19 maj 2004 avseende överlåtelse av bolaget för 1,7 miljoner kr med tillträde den 7 juni samma år. Det var i slutet av år 2003, som han hade börjat lägga in oriktigt fakturaunderlag i företagets datasystem för att skapa fakturor som skulle utgöra underlag för fakturabelåning hos finansbolaget. Pengarna användes till att betala anställda och leverantörer. Allting var kaotiskt och han var så sjuk att han inte visste vad han gjorde. Han kan inte förstå varför han inte tog i anspråk egna medel eller talade med sin bank. Varje minut snurrade självmordstankar i huvudet, och i februari 2004 bestämde han sig för att ta sitt liv. Han gav sig i väg i bil för att köra ihjäl sig, men efter att ha kört runt i flera timmar bestämde han sig för att inte genomföra sin avsikt. Nästa självmordsförsök ägde rum i juni 2004, två dagar efter det att Gs gjort en inventering av hans företag. Han togs då in för vård. Det tredje självmordsförsöket ägde rum i juli 2004. Han har i efterhand betalat 2 miljoner kr till leverantörer och banken.

RJs hustru, MJ, har hörts i Högsta domstolen på hans begäran och har anfört bl.a. följande. RJ som alltid varit en glad, utåtriktad, ärlig och social person började sommaren 2003 må dåligt. Han var orolig och gick uppe på nätterna. I januari–februari 2004 blev han likgiltig, apatisk och inåtvänd. I mars 2004 berättade han att han inte varit ärlig mot familjen och att han i februari månad gett sig ut för att köra ihjäl sig men att han i sista stund bestämt sig för att inte fullfölja sin avsikt. RJ ville inte ha vård och det var först en dag i maj 2004 som han inför henne medgav att det inte gick längre utan att han behövde hjälp. Han talade om att ta livet av sig, och hon lyckades få en tid för honom nästföljande dag på en psykiatriakut där han fick medicin och blev sjukskriven av läkare.

I det av tingsrätten inhämtade s.k. § 7-intyget, utfärdat av överläkaren MB, specialist i rättspsykiatri, sägs under rubriken Sammanfattning och bedömning bl.a. följande.

Här aktuella gärningar framstår som uttryck för en psykisk störning i form av ett reaktivt tillstånd/en krisreaktion hos J med nedsatt förmåga till omdöme och rationellt handlande liksom med ett agerande i viss mån präglad av kaos och desperation – en krisreaktion som en följd av hotande konkurs, med oro för företaget och familjen – men gärningarna har inte begåtts under påverkan av en allvarlig psykisk störning med kausalsamband mellan störning och gärningar.

I det av Högsta domstolen inhämtade § 7-intyget, utfärdat av docenten PA, chefsöverläkare och specialist i psykiatri och rättspsykiatri, uttalas bl.a. följande.

J utvecklade under tiden för gärningarna en djup depression. Under första kvartalet 2004 hade han en depression med

självordstankar, och under andra kvartalet 2004 hade han en depression med självmordsförsök. De båda självmordsförsöken i juni respektive juli 2004 bedöms såsom allvarligt menade.--- Js depressiva tillstånd under första halvåret år 2004 påverkade förvisso hans tanke- och uppfattningsförmåga men han var inte psykotisk. Däremot hade han självmordstankar fram till dess han i juni 2004 genomförde ett självmordsförsök. Därigenom kan J. sägas ha haft en psykisk störning (dock inte en allvarlig psykisk störning) under första delen av tiden för gärningarna, men ha haft en allvarlig psykisk störning under senare delen av tiden för gärningarna. Den rättspsykiatriska bedömningen försvåras av ytterligare två faktorer. För det första är det svårt att klarlägga kausalsambandet mellan hans depression och gärningarna. För det andra brukar depressiva tillstånd följas av nedsatt aktivitet, såsom underlåtenhet att sköta sin ekonomi eller öppna sin post. I Js fall har gärningarna bestått av ett aktivt beteende.

RJ har i Högsta domstolen åberopat ett utlåtande av chefsläkaren FJ, som hördes muntligen i tingsrätten och hovrätten. FJ träffade RJ personligen första gången i september 2004 och bedömde då att han led av en medelsvår depressiv episod. I utlåtandet sägs bl.a. följande.

Utifrån de journalanteckningar som fördes på kliniken under tiden maj – juni 2004 är det för mig uppenbart att RJ redan då uppfyllde lagens krav (enligt LPT/LRV) på allvarlig psykisk störning eftersom han uppvisade symtom förenliga med depression med självmordsrisk. Vid besöken tedde han sig depressiv med såväl suicidtankar som suicidplaner. --- Att i efterhand avgöra hur RJs psykiska tillstånd var i början av år 2004 är en mycket grannlaga uppgift. Påpekas kan dock att depressioner med det djupa RJ uppvisade såväl vid första besöket på kliniken som vid de tillfällen då han vårdades ineliggande i Värnamo och i Eksjö inte utvecklas ”över en natt” utan tar relativt lång tid att utveckla. Det är därför inte helt osannolikt att RJ långt innan han sökte medicinsk hjälp led av en allvarlig psykisk störning det vill säga hade en sjukdomsbild präglad av depression med självmordsrisk.

Enligt 30 kap. 6 § brottsbalken får den som har begått ett brott under påverkan av en allvarlig psykisk störning inte dömas till fängelse. Enligt förarbetena till bestämmelsen bör till allvarlig psykisk störning i första hand räknas tillstånd av psykotisk karaktär, således tillstånd med störd realitetsvärdering och med symtom av typen vanföreställningar, hallucinationer och förvirring. Till allvarlig psykisk störning bör också räknas allvarliga depressioner med självmordstankar. Det framhålls i förarbetena att bedömningen av om en psykisk störning är allvarlig måste ske utifrån både störningens art och dess grad. En del typer av psykiska störningar är allvarliga till såväl art som grad. Psykiska störningar såsom depressioner är inte alltid av allvarlig art, utan här måste betydelsen av störningens grad bli mera omedelbart avgörande för bedömningen. En sammanvägning får göras i varje särskilt fall av arten av störningen och de symtom och yttringar i övrigt som belyser graden av störningen. (Se prop. 1990/91:58 s. 86 f., 453 och 531.)

Beträffande kravet på orsakssamband mellan den psykiska störningen och brottsligheten uttalas i förarbetena att det i regel inte bör föreligga några svårigheter att ta ställning till frågan om ett orsakssamband. Om gärningsmannen var allvarligt psykiskt störd när brottet begicks torde det således ofta vara uppenbart att brottet begåtts under påverkan av störningen. Det framhålls emellertid vidare att kravet på orsakssamband inte kan anses uppfyllt om den psykiska störningen inte kan antas ha haft ett avgörande inflytande på gärningsmannens handlingssätt. Det betonas att vilket samband som skall krävas ytterst är en fråga om en bedömning från domstolens sida med hänsyn till omständigheterna i det särskilda fallet, där domstolen inte är bunden av den medicinska utredningen i målet. I de fall då kravet inte kan anses vara uppfyllt trots att störningen förelegat vid

gärningstillfället är fängelse inte uteslutet som påföljd. (A. prop. s. 458 och 531.)

Även om de båda § 7-intygen är samstämmiga vad avser RJs psykiska status vid undersökningstillfällena, går uppfattningarna i de två intygen isär så till vida att den ene undersökande läkaren anser att RJ kan sägas ha haft en sådan störning under den senare delen av den tidsperiod som omfattas av åtalet medan den andre läkaren anser att RJ inte lidit av någon allvarlig psykisk störning vid tiden för aktuella gärningar.

FJ anser på grundval av journalanteckningarna från kliniken där RJ vårdades att denne redan under tiden maj–juni 2004 uppfyllde lagens krav på att vara allvarligt psykiskt störd. FJ grundar detta på att det enligt gällande föreskrifter och råd från Socialstyrelsen, för att en deprimerad person skall anses vara allvarligt psykiskt störd, räcker att denne löper fara att ta sitt eget liv.

I Rättsmedicinalverkets föreskrifter och allmänna råd angående rättspsykiatrisk undersökning (SOSFS 1996:14), hänvisas till allmänna råd från Socialstyrelsen 1991:10 LRV som intagits som bilaga 1 till författningen. I bilagan, som har rubriken Avgränsning av begreppet allvarlig psykisk störning, anges att som allvarlig psykisk störning skall också räknas depressioner utan psykotiska symtom men med självmordsrisk. Däri anges också att självmordsrisken som sådan är inte tillräcklig grund för tvångsvård.

I Rättsmedicinalverkets information RMV-info nr 2006-4 anges att såsom allvarlig psykisk störning skall räknas depression med självmordsrisk, att

denna risk bör ha manifesterat sig i handling relaterad till självmordsbeteende och att det inte är tillräckligt att det föreligger självmordstankar. Beskrivningen i informationen syftar till att ge ett underlag i arbetet med rättspsykiatriska bedömningar och att öka enhetligheten i de bedömningar som görs i rättspsykiatriska utlåtanden.

Det kan, mot bakgrund av vad som nu sagts, inte anses uteslutet att RJ under åtminstone slutskedet av den period åtalet avser led av en allvarlig psykisk störning i lagens mening. För att det s.k. fängelseförbudet i 30 kap. 6 § brottsbalken skall gälla krävs emellertid att det också finns ett orsakssamband mellan den psykiska störningen och brottsligheten.

Vid en bedömning av hur den depression som RJ lidit av påverkat hans handlande måste omständigheterna kring brottet och gärningarnas karaktär beaktas. RJs handlande har bestått i att orättmätigt skaffa sitt företag löpande kredit från finansbolaget genom att i datasystemet skapa underlag för osanna fakturor med långa förfallotider. De osanna fakturorna har sedan tillsammans med riktiga fakturor via modem översänts i en fil till finansbolaget som i anslutning till att det mottagit filen utbetalat medel till företaget. För att dölja förfarandet med de oriktiga fakturorna har RJ löpande efter hand utfärdat kreditfakturor före förfallodagen. Han har också i några fall där kreditfakturor inte hunnit utfärdas innan finansbolaget krävt kunden lämnat förklaringar till varför en oriktig fakturering mot kund gjorts. Det tillämpade förfaringssättet har enligt RJs egna uppgifter inletts redan en tid före årsskiftet 2003/2004 och har därefter använts konsekvent och i stegrande omfattning.

RJs handlande har under hela den tid som åtalet avser varit rationellt och präglats av ett adekvat och kontrollerat beteende. Förfarandet har pågått under en lång tidsperiod och hanteringen med de osanna fakturorna har innefattat fortlöpande och förhållandevis komplicerade åtgärder. Den psykiska störningen kan med hänsyn härtill inte antas ha haft ett sådant avgörande inflytande på hans handlingssätt som är en förutsättning för att han skall anses ha begått brotten under påverkan av en allvarlig psykisk störning. Hinder finns därför inte att döma RJ till fängelse.

Det saknas anledning att frånga hovrättens bedömning i fråga om påföljdsbestämningen.

Högsta domstolen har hållit huvudförhandling inför öppna dörrar även i den del där läkarintygen förebringats. Hovrättens förordnande om sekretess skall därför inte längre gälla.

I avgörandet har deltagit: justitieråden Göran Regner, Nina Pripp, Torgny Håstad (skiljaktig), Marianne Lundius (referent) och Anna Skarhed
Föredragande revisionssekreterare: Ulrika Kvarnsjö

HÖGSTA DOMSTOLEN

Bilaga till
PROTOKOLL
2007-03-08Mål nr
B 4592-06

Justitierådet Håstad är skiljaktig beträffande motiveringen och anför:

”Enligt 30 kap. 6 § brottsbalken får den som begått ett brott under påverkan av allvarlig psykisk störning inte dömas till fängelse (men han skall ändå vara straffrättsligt ansvarig). Begreppet allvarlig psykisk störning infördes år 1991, varvid avsikten var att begreppet skulle ha samma innebörd i brottsbalken och i lagen (1991:1128) om psykiatrisk tvångsvård. Sammanhangen är emellertid ytterst olika. I 30 kap. 6 § brottsbalken handlar det om påföljd för brott, medan det vid tvångsvård handlar om att med blicken mot framtiden skydda allmänheten eller den sjuke oavsett om brott begåtts. Vid diskussionen i förarbetena av vad som skall anses utgöra allvarlig psykisk störning har vårdperspektivet helt dominerat. När det i propositionen anges att till allvarlig psykisk störning skall hänföras inte bara tillstånd av psykotisk karaktär – således tillstånd med störd realitetsvärdering och med symptom av typen vanföreställningar, hallucinationer och förvirring – och vissa liknande tillstånd utan också allvarliga depressioner med självmordstankar, sker det i ett sammanhang där frågan ställts ”vid vilka tillstånd tvångsintagning för psykiatrisk vård skall kunna ske” (prop. 1990/91:58 s. 86; se även s. 85). I det straffrättsliga avsnittet i propositionen sker blanka hänvisningar till vårdavsnittet (s. 453 och 531). Att allvarliga depressioner är artfrämmande i samband med 30 kap. 6 § brottsbalken framgår vidare av uttalandet att, om gärningsmannen var allvarligt psykisk störd när gärningen begicks, det ofta torde vara uppenbart att brottet begåtts under påverkan av störningen (s. 458 och 531). Högsta domstolen har i NJA 1995 s. 48 anfört att, trots den åsyftade principiella överensstämmelsen mellan den psykiatriska tvångslagstiftningens och brottsbalkens regler, någon fullkomlig parallellitet mellan kriterierna för fängelseförbudet och för psykiatrisk vård inte bör upprätthållas i ett där aktuellt fall. Detsamma bör gälla i fråga om allvarliga depressioner. Även om en erforderlig nyansering skulle kunna åstadkommas med hjälp av kravet på orsakssamband mellan störningen och brottet – vare sig orsakssambandet bestäms till ”under påverkan av” som det står i lagtexten eller ”avgörande inflytande” som det står i propositionen (s. 458) – bör begreppet allvarlig psykisk störning i 30 kap. 6 § brottsbalken inte anses omfatta allvarliga depressioner med självmordstankar. Däremot kan en sådan allvarlig depression naturligtvis motivera en reduktion av straffvärdet enligt 29 kap. 3 § 2 brottsbalken.”